

KÉTELYEK ÉS REMÉNYEK A KÖZÉPISKOLÁSOK ÁLMAIBAN

Írta: GERÉB GYÖRGY—SZABÓ ZOLTÁN

1959 óta foglalkozunk a különböző életkorú gyermekek érzelmi életének, élménytartalmainak, álmainak elemzésével. Arra törekszünk, hogy a különböző életkorban tipikusan jelentkező sajátosságokat fejlődéslélektani tekintetben is vizsgálat tárgyává tegyük. Eddigi kutatásaink elsősorban a félelem motívumainak lélektani vizsgálatára irányultak. Az általános és középiskolai anyag összehasonlító elemzése meggyőzött bennünket arról, hogy követett eljárásunkkal az életkori sajátosságok függvényeként jelentkező karakterisztikus megnyilvánulásokat feltárhatjuk, és ezekből a gyermekek érzelmi életének megismeréséhez fontos adalékokat nyerhetünk.

Ezen alkalommal sem törekszünk arra, hogy a különböző álomelméleteket bíráljuk, vagy az álom jelenségének pszichológiai elemzését elvégezzük. Az álom élménytartalmának feltárása, és az ebből jelentkező életkori sajátosságok elemzése, megítélésünk szerint értékelhető és hasznosítható forrásanyag mind a gyermeklélektan, mind a klinikai pszichológia számára.

Már a félelem motívumainak vizsgálatakor kiderült, hogy a 10—14, majd a 15—18 éves életkorig a konkrét megnyilvánulásokkal szemben inkább az absztraktabb motívumok jutnak vezető szerephez. Bizonyos mértékben a megismerési folyamatok analógiáját követi ez a fejlődési menet, amennyiben a konkrét, egyszerű, deskriptív jellegű élményanyagtól indul ki és egyre absztraktabb, érzelmi vonatkozásban az önértékelésig terjedő spektrumot ír le. A félelem is eleinte csupán konkrét tárgyakra, természeti jelenségekre irányul, majd a 12—14 éves korban egyre absztraktabb formát ölt, szituációs és fantázia-félelmek hatását figyelhetjük meg, megjelenik az élet, a halál, a háború, a megsemmisülés problémája. Az álomról gyűjtött tapasztalati anyagunk meggyőzött bennünket arról, hogy az általános iskolás tanulóknál ez a fejlődési menet nem csupán az éber, hanem az álombeli élménytartalmak tekintetében is hasonló összefüggést mutat. Természetesen figyelembe kell vennünk az álom sajátos nyelvezetét, az álombeli szituáció felismerésének, a reális helyzet értékelésének logikai hiányosságát az álmodó részéről, illetőleg a fennálló diffundáló gátlás következtében előálló sajátos helyzetet. Ennek ellenére bármilyen álomelmélet alapján állunk is, el kell ismernünk az álom jellemző és tanulságos tartalmi vonásait, az élet jelenségeihez való sajátos viszonyulás érdekes megnyilvánulási színhelyét. Éppen PAVLOV mutatott rá arra, hogy az úgynevezett örködési pontok milyen mértékben jellemzőek az álom mélységére és személyi összefüggéseire, illetőleg az egyént foglalkoztató napi ingerek hatásmechanizmusának érvényesülésére. Nem véletlen, milyen mértékű diffundálódást tapasztalunk a gátlásoknál, illetőleg milyen mértékben hatnak vissza a napi élet

eseményei magukra az álmokra. Az úgynevezett kulcsélmények közvetlen, vagy közvetett formában jelen lehetnek álmainkban, azoknak sokszor érzelmi színeződést is adnak.

Már az általános iskolai tanulók álmainak elemzésénél láttuk, hogy életük apróbb-nagyobb élményei, főképpen az otthoni és iskolai események, a velük járó érzelmek és vágyak, tervezgetések összefüggenek a tanulók életkori sajátosságainak megfelelő álmok jellegzetességével. A középiskolás álomtartalmak és korábban szorongásaik, félelmeik elemzése arról győzött meg bennünket, hogy mindez az életkori sajátosságoknak megfelelő absztraktabb formában, nagyobb énközpontúság mellett jelentkezik a középiskolásoknál.

Eljárásmódunk a középiskolásoknál is azonos maradt az eddig alkalmazott módszerrel, hogy összehasonlító alapunk legyen mind az egyes motívumok előfordulási százaléka, mind az élmény exponálása tekintetében. Másrészt azonban a talált motívumok alapján a feltárás és elemzés mikéntje megváltozott, követve az előfordulási csomópontok gyűrűzését. A korábbi életszakaszra jellemző motívumcsoportok és fejlődési sorrend csírájában természetesen itt is megtalálható, de az arány egyre jobban eltolódott az életkorra jellemző kulcsélmények, érzelmek, vágyak, életszemlélet szerint. A motívumcsoportokat tehát másképpen kellett rendeznünk. A polarizálódás alapján pozitív és negatív irányulást különítettünk el, ezen belül pedig az egyszerű és konkrét kiinduló ponttól az elvontabb, bonyolultabb szemléletmódot és élményanyagot tükröző motívumok felé haladtunk. A spektrum szélső színei igen összetett, etikailag is magasabb síkú tükrözést mutattak, az én központi helyzete, a pubertáskorra jellemző bölcsészeti és erkölcsi problémák vetületeképpen. Eljárásmódunkat röviden a következőkben ismertetjük.

A gyermekek élményanyagából kiragadtunk néhány jellegzetes csoportot. Vizsgáltuk, milyen módon kerülnek ezek felszínre fogalmazásaikban és rajzaikban. Adatainkat Orosháza, Szeged és Békéscsaba középiskolaiban nyertük. A vizsgált személyek és nemek szerinti megoszlása az alábbi volt:

| Osztály | Fiúk | Lányok | Összesen |
|-----------|------|--------|----------|
| I. | 158 | 67 | 225 |
| II. | 87 | 120 | 207 |
| III. | 110 | 88 | 198 |
| IV. | 153 | 45 | 198 |
| Összesen: | 508 | 320 | 828 |

A feladatot a következőképpen tártuk a gyermekek elé: „Kaptok egy rajzlapot. Az egyik oldalára fogalmazást írtok. Leírtátok mindazt, amit a címmel kapcsolatosan az utóbbi időben tapasztaltatok, átéltetek, gondoltok. A lap másik oldalára rajzoltok ezzel kapcsolatosan tetszésetek szerint. A fogalmazás és a rajz címe: Álmaim.”

Az egyes osztályokban a gyermekek az alábbi témákról írtak fogalmazást és készítettek rajzot. Félelem, bátorság, halál, álom, szeretet, barátság. Betekintést nyerhettünk az egyes életkorra jellemző érzélemvilágra, élményanyaguk motivációinak elemzése, a fogalmazásban és rajzban projiciálódott kifejezési formák segítségével. Választ keresünk arra is, vajon ezek a kifejezési formák párhuzamosan vagy eltérő jelleggel haladnak-e, illetőleg az oktatás során létrejött készségek milyen fejlődési menetet követnek. Az együttesen megalkotott rajz és fogalmazás azonos életkorú gyermekeknél, megegyező osztályban homogén talajt képez megállapításaink számára. Az összehasonlítás tehát jogos alapra épülhet. Mind a fogalmazás, mind a rajz elemzésénél kiemeltük az alapvető motívumokat, ezek előfordulását százalékosan kifejeztük, s egymáshoz is viszonyítottuk, rangsoroltuk. Minthogy a megvizsgált anyagok száma osztályok szerint változó volt, ezeket csak a rájuk eső motívumszámmal arányosítva hasonlítottuk össze egymással és így csoportokon belül kaptunk százalékkértéket. Ezek már összemérhető arányokat képviseltek.

Az általános iskolai gyermekanyag vizsgálatakor a következő típusú álmotartalmakat különítettük el:

- I. Mesék.
- II. A napi élet tárgyai, személyei, eseményei.
- III. Félelmi szituációk.
- IV. Vágyak és ábrándok.
- V. Az iskolai életből fakadó álmotartalmak.

Ezekben a motívumokban könnyen felismerhetjük, hogy a mesék, a napi élet egyszerű tárgyai, jelenségei domináló szerephez jutottak. A megjelölés, élményközlés eléggé deskriptív formában történt, az én állásfoglalása vagy egyenesen töprengése, problémázása, szemléletmódjának megfelelő etikai ítélete lényegében hiányzott. A félelmi szituációk, vágyak, ábrándok is ezekhez kapcsolódó, bár kétségtelenül magasabb szintű álmotartalmaknak bizonyultak. A napi élet tárgyait, jelenségeit, eseményeit tükröző motívumcsoportoknál a konkrét tárgyak, személyek, játékok, vagy az iskolai élet elemi problémái jutottak szóhoz. A mese-keret és irracionális-misztikus élményanyag alig érte el a romantika határmesgyéjét. Az általános iskolás gyermekek álmaiban csupán a félelmi szituációkban látszott egyfajta állásfoglalás, többnyire negatív irányú élmények hatására. Ezzel szemben a középiskolás tanulók álmainak élménytartalma más motívumcsoportok létrehozására készítetett bennünket. A középiskolás tanulók szorongásos álmaiban a negatív jellegű álmotmotívumok csoportja mellett egyre inkább erősödő mértékben helyet kaptak pozitív motívumcsoportok. Az általános iskolás korú tanulóknál ezek egyszerű vágy-formában jelentkeztek, s egy-egy konkrét tárgyra, személyre irányultak. A középiskolás tanulók motívumcsoportjaiban a következő szakaszokat tudtuk elkülöníteni:

Negatív motívumcsoportok (Az összes motívum 55,64%-a)
(Középiskolás tanulók szorongásos álmai)

1. Konkrét tárgyak (3,76%, 6,75%).*
2. Elemi csapásoktól, természeti erőktől való félelem (1,88%, 3,38%).

* Az első szám azt mutatja, hogy a motívumcsoport az összes motívumok hány %-át teszi ki.

A második szám mutatja azt, hogy a negatív motívumok hány %-a tartozik az illető motívumcsoportba.

3. Hallucinációs formák (4,59%, 8,25%).
4. Félelem az elbukástól (9,29%, 16,69%).
5. A betegség motívumának jelentkezése az álomban (4,07%, 7,32%).
6. A megsemmisüléstől való félelem, mint álomtartalom (16,18%, 29,09%),
 - a) a teljes megsemmisüléstől, a háborútól való félelem (7,72%, 13,88%),
 - b) a halál, mint álomtartalom (8,46%, 15,21%).
7. A feladattudat és lelkiismereti harc jelentkezése az álomban (15,87%, 28,52%),
 - a) iskola (11,38%, 20,45%),
 - b) egyéb etikai probléma (4,49%, 8,07%).

Pozitív motívumcsoportok (Az összes motívum 44,36%-a)
 (Vágyak és tervek jelentkezése a középiskolások álmaiban)

1. Mesemotívumok (1,15%, 2,59%).*
2. Primitív konkrét vágyak teljesülése (5,85%, 13,18%).
3. A másik nem iránti vonzalom (társkeresés) (3,65%, 8,24%).
4. Az utazás, kirándulás, a romantikus kalandvág a motívumok tükrében (11,79%, 26,59%).
5. Erőpróba (5,95%, 13,42%),
6. a) Az önállósulás (5,22%, 11,74%),
 b) tökéletesedés igénye (10,75%, 24,24%).

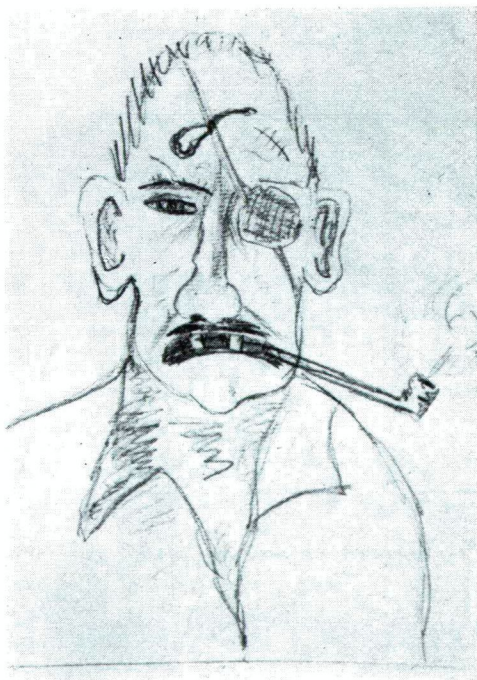
A következőkben indokoljuk ezeknek a motívumcsoportoknak a felvételét és a csoportok egymáshoz való viszonyát. A motívumcsoportok a konkrétól az absztrakt felé vezetnek. Egyszerű tárgyak, természeti jelenségek körétől haladnak az irracionális, hallucinációs formák felé és eljutnak a serdülő kor táján jelentkező énközpontúság, másrészt pedig a felelősségtudat, lelkiismereti kérdések és az élet nagyobb, filozófikus értelemben jelentkező problémáinak köréig. Az általános iskolás gyermekeknél is szerepel a betegség és a halál mint álomban jelentkező elemi élményanyag. Az elmúlástól való félelem, az önmaga erőtlenségéből fakadó és a fatális végzettől kísért aggodalom, a megsemmisülés filozófikus értelme csak a középiskolások álmaiban jelentkezik. Hasonlóképpen a lelkiismereti kérdések, a feladattudat, a pályaválasztás és az etikai kérdések itt szerepelnek először hangsúlyozottan a tanulóknál. A pozitív motívumcsoportoknál eltörpülnek a mesemotívumok, a primitív, konkrét, egyszerű vágyak, és megjelenik a másik nem iránti vonzalom, a társkeresés, a szexuális és szociális problémák és az ezzel kapcsolatos önvád, vagy éppen erkölcsi állásfoglalás. A romantikus kalandvág sem egyszerűen valami távoli tájra való eljutásban csúcsosodik ki, sokkal inkább az új, az ismeretlen terület felfedezésének és ezzel kapcsolatban az erőpróba, az egyéni képesség érvényesítésének a vágya jelentkezik. A középiskolás tanulók számára az élet erőpróba a szó szorosabb és tágabb értelmében. Az önállósulás és a tökéletesedés igénye, a társkeresés és pályaválasztás, a felnőttektől való elszakadás és ugyanakkor a hozzájuk való közelítés, „feljutás” igénye konkrétan és reálisan je-

* Az első szám azt mutatja, hogy a motívumcsoport az összes motívumok hány %-át teszi ki.

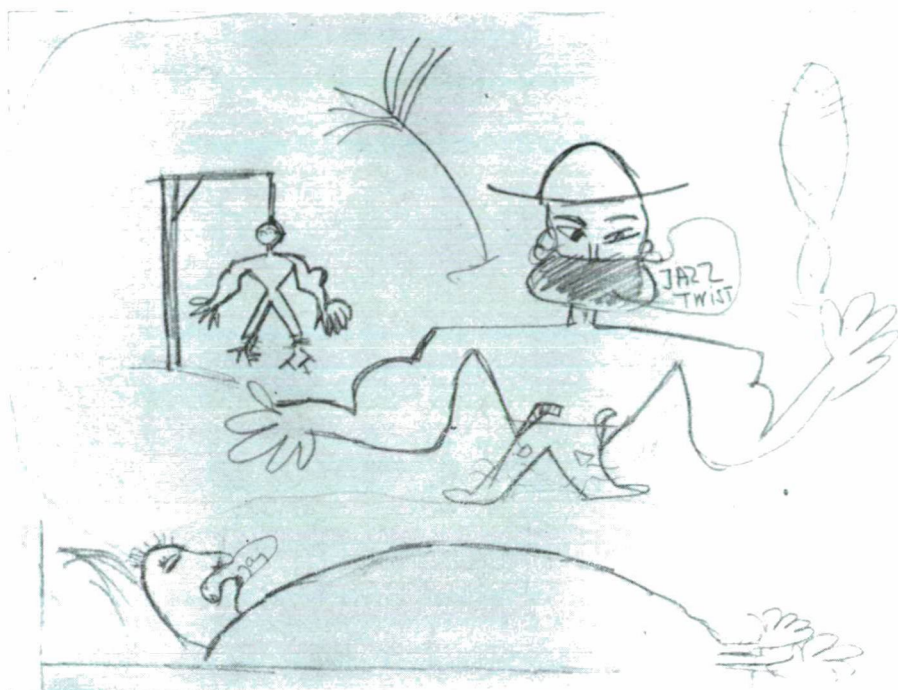
A második szám mutatja azt, hogy a pozitív motívumok hány %-a tartozik az illető motívumcsoportba.



1. sz. ábra



2. sz. ábra



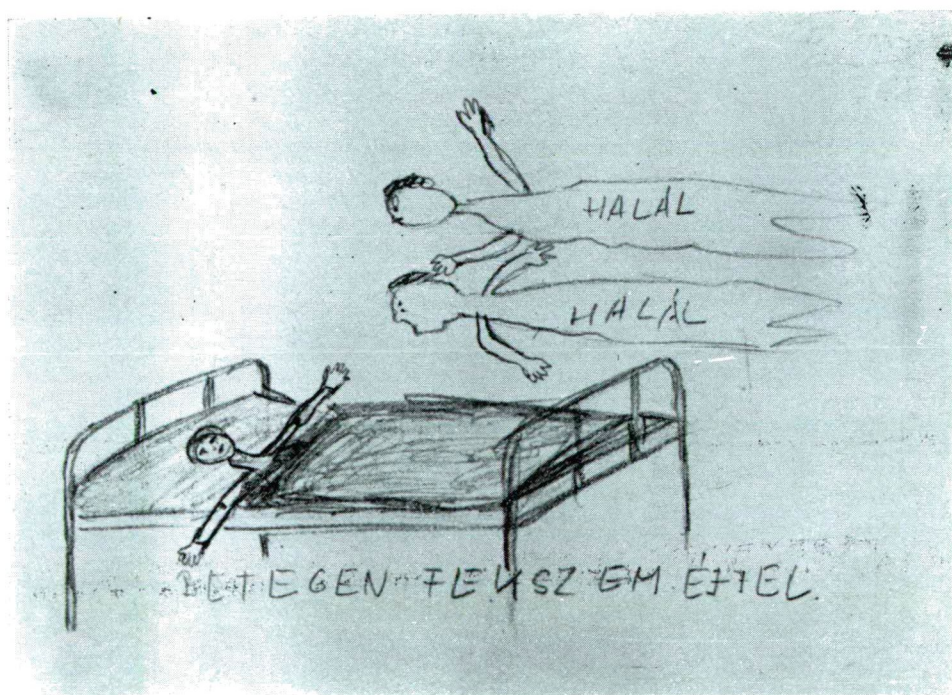
3. sz. ábra



4. sz. ábra



5. sz. ábra



6. sz. ábra



7. sz. ábra



8. sz. ábra

lentezik, mint elsődlegesen fontos életprobléma, mely természetszerűen a nap-pali és éjszakai élménytartalmakban egyaránt kimutatható. A motívumok pozitív és negatív csoportja tehát az érzelmek sajátos polarizáltságát is elénk vetíti.

A konkrét tárgytól való félelem sokkal kisebb százalékban fordul elő a középiskolások álmaiban, mint azt a korábbi időszakokban tapasztaltuk. Itt is megtalálható az állatoktól való félelem, oroszlántól, farkastól, kutyától elemi szituációkban pl. vadászaton. (1. sz. ábra.) Az átmeneti jellegnél fogva az idetartozó motívumok legnagyobb százaléka az első, legfeljebb a második osztályos tanulónál található.

A második motívumcsoporthoz ugyancsak főképpen a 14–15 éves első és másodosztályosok tartoznak. Az elemi csapásoktól, a természeti erőktől való félelem főleg egyszerű szituációs formában nyilvánult meg az alsóosztályos gimnazisták rajzaiban, írásaiban. Így pl. hóviharba kerültek és nehéz helyzetükben nem tudtak megszabadulni; tűzvésztől tartottak és féltek, hogy kitör a vulkán, hajón utaztak és viharba kerültek, s a vihar dühöngése következtében rettegtek. Felborultak egy csónakkal, mocsárba kerültek stb. Erre a csoportra jellemző például egy I. osztályos fiúnak az alábbi álomrészlete:

„Egy nagy létra állt egy felhőkarcolóhoz támasztva. A létrára fölmásztam, s mintha egy úrkabinba akartam volna lépni, de a létra el akart dőlni. Megkapaszkodtam egy nagy ágba, de ez reccsent s leszakadt. A létra most már igazán dőlt erősen, s erre kapaszkodtam a levegőbe, kalimpáltam, de zuhantam, s alattam egy hatalmas szakadék állt, mely mindjárt égő, folyó vulkánmasszává vált, s mire odaértem volna, most már tényleg megkapaszkodtam a paplan sarkába, s fölébredtem kínos álmomból.” (I. F. 206.)*

A harmadik csoportba osztottuk az úgynevezett hallucinációs álomformákat. A gyermekek féltek, mert megijesztették őket, pl. egy öregasszony megijesztette, vagy csontváz kergette a másikat az utcán, fekete kéz nyúlt felé, szörnyetegek és szellemek ijesztették, rémképek gyötörték. Itt is találkozunk olyan álomformákkal, mint például sötétben egyedül volt és félt, másíknál egy fekete alak közeledett felé és félelmetes arc jelent meg álmában, melytől irtózott, vagy az utcán megijesztették. Jellemző erre a formára egy II. osztályos fiúnak alábbi megnyilatkozása. „Minden ajtót bezártunk és amikor megyek ki a konyhába, egy ember áll az ajtó mögött. Erre gyorsan felsikíttam és szaladtam be a szobába. Utánam jött és fojtogatni kezdett. Azután hogy mi történt, nem tudom, mert felébredtem.” (II. F. 68.) Az ilyen hallucinációs formák sokszor egy-egy izgalmas regény, vagy film hatására is megjelennek az álomban. Pl. egy I. osztályos fiú a kollégiumban izgalmas regényt olvasott. Ennek hatására éjszaka üldözékes álmot álmodott. „Gyorsan a lovas elé ugrottam és leütöttem a lováról, ököllel. A másik megijedt, elővette a pisztolyát és lövöldözött felém. Nekem se kellett több, elővettem a forgópisztolyt és védekeztem, én is lőttem a komát. Az ő golyói mind visszapattantak rólam, én pedig sosem töltöttem. A pisztolyommal csak állandóan lőttem. És nevettem, hogy a lovas mindig megsérül. A lovam lába megbotlott és én leestem róla. A lovas csak vágatott, úgy félig holtan vicsorogtatta a fogát. Elővette a bicskáját és véres kézzel jött felém. Én hánykolódtam a földön, próbáltam valahogy elbújni, odaérkezett a lovas és jött felém. Már a téglafal mellett voltam,

* A zárójelben levő szám a vizsgált gyermekek sorszáma. A római szám az osztályt jelzi, F = fiú, L = leány.

néztük egymást, ő közeledett felém, mikor egy téglát megfogott a kezem és hozzá akartam vágni, ekkor hangosan elordítottam magam, hogy ne bánts.” (I. F. 51.) Ehhez a motívumcsoporthoz tartozó rajzokat, jellemző képeket is bemutatunk. (2. sz. és 3. sz. ábra.) A 3. sz. ábra különösen jellemző a kamaszkori gyermekek hallucinációs álmaira. Ez a jazz, a twist, az akasztás, a bomba, az egzotikus háttér nyomasztó hatását kívánja ábrázolni.

A következő motívumcsoport már jellegzetesen elkülönül a korábbi életszakasz álmotartalmaitól. Az elbukástól való félelem ezekben az álmokban elsősorban azt fejezi ki, hogy a serdülőkorú gyermek azért is szorong, mert attól fél, hogy nem tudja magát megvédeni, ereje nem elégséges céljai eléréséhez. Az egyszerű álomformáktól a bonyolultabb szituációkig egyaránt találunk példát e motívumcsoportra. Pl. beestem a barlangba, elkaptak az indiánok, kalózkodok, zuhanok és nem tudok felemelkedni, futni akarok de képtelen vagyok rá, nincs erőm, hogy elmeneküljek, megtámadtak, elraboltak, lekötöztek, megverték, üldöznek és nincs erőm felemelkedni, szembeszállni velük, elestem, elbuktam. Az előző korcsoporttal szemben ezekben az osztályokban az álomkifejtés nem csupán egyszeri küzdelmet, hanem a saját erejébe vetett hitből, vagy esetleg pesszimista álláspontból fakadó álmotartalmat is tükröz.

A serdülőkorú gyermek tele van akaraterővel, tervekkel, célokkal, de pozitív vonásai mellett megtalálható nála a pesszimista attitűd is: hátha célja nem sikerül. Jellemző erre egy II. osztályos fiú írása. (194. sz.) Futballozott és a labda mindig visszaszállt hozzá, s ezzel csapata „haragját” vonta magára. Ugyanezt a helyzetképet találhatjuk egy II. o. fiúnál, aki egy hegymászás kapcsán megijedt egy vadkantól és alig tudott álmában megmenekülni előle. „Elértük a hegy tetejét. Ott meguzsonnáztunk. Azután játszani kezdtünk. Az erdőben volt hely. Majdnem mindenki bújócskát játszott, én is játszottam az egyik csoporttal. Elbújtam jól bent az erdőben egy fa mögé. A fától lefelé elég meredek volt az út, jött a húnnyó, én le akartam hasalni, de a lábam alatt megcsúszott a kő. Én is lecsúsztam az alattam levő párkányig. Felkelek, akarok visszafelé indulni, de megláttam egy vadkant, mely felém futott. Én megijedtem, felmásztam a fára, amely mellettem volt. A disznó odaért, rágni kezdte a fát. A fa már dőlt, akkor én felébredtem.” (II. F. 66.)

Ezek az álmok természetesen összefüggnek a nappali élet eseményeivel. Az egyik III. o. fiú meg is magyarázza ilyen vonatkozású álmait és kapcsolatot keres a magasugrás terén mutatkozott rossz eredménye és az azt követő álombeli szorongó élményei között; „Álmaim gyakran kapcsolódnak ahhoz, amiről az elalvás előtti percekben gondolkoztam. Így előfordul, hogy kisebb-nagyobb torzítással végigálmodom az eltelt nap eseményeit. Leginkább azonban álmaim a sporttal kapcsolatosak, mivel ezek a gondolatok foglalkoztatnak legjobban. Elég jó futó vagyok. Álmaimban azonban gátlásaim vannak a futással szemben. Versenyen mindig lemaradok, ha kergetek valakit, soha nem tudom megfogni. Ugyanígy vagyok a magasugrással. Ha álomban át kell ugranom egy egész kicsi akadályt, sohasem sikerül.” (III. F. 84.) A következő álom leírása egy rakétás utazással függ össze. Az I. osztályos fiú plasztikusan írja le szorongásait. „Az álom azzal kezdődött, hogy egy rakétás utazásra készültem. Egy idegen bolygóra készültem. Nemsokára el is indultam. Fel-dübörögtek a rakéta hajtóművei és nemsokára elhagytam a földet. Hamarosan megérkeztem a bolygóra. Először nem találtam semmit, csak egy köves pusztaságot. Kutatni indultam, bár rettentően féltem. Egy városhoz hasonló telepü-

léshez érkeztem. Egyszer csak több fekete árnyat vettem észre. Menekülni szerettem volna, de mintha egész testemre súlyokat raktak volna, alig tudtam haladni. Egy magas lépcső tetejére kellett volna feljutni. Az idegesítő helyzetben egészen megizzadtam (álomban is éreztem). A fekete árnyak már majdnem elfogtak, amikor felértem a lépcső tetejére. Ekkor könnyűnek éreztem magam, majd azt éreztem, hogy zuhanok.” (I. F. 207.) Az egyik zuhanásos félelmi álmot érdekesen rajzolja meg egy II. o. fiú. 48. (4. sz. ábra.) Modern változatban jelentkezik ez a probléma a huligánoktól való félelelnél egy I. osztályos fiúgyermeknél (158). aki azt ábrázolja, hogy huligánok megtámadják és „izgalmas pillanatok” játszódnak le a verekedés közben. (5. sz. ábra.)

A motívumok következő csoportjaiban a betegség, a halál és a megsemmisüléstől való félelem különböző álmotartalmaival találkozunk.

Ebben a motívumcsoportban érdekes módon a mozgásos jellegű álmotartalmak dominálnak. Pl. leesnek a vonatról, vízbe zuhannak, szikláról csúsznak le, gödörbe, kútba buknak, vonaton szerencsétlenség történik, fölrobban a repülőgép, beázik a sátor és eldől stb. Ritkábban fordul elő az operációtól való félelem. A betegség kapcsán a halálfélelem sajátos formában jelentkezik egy II. osztályos leány rajzában. (6. ábra.)

A kisebb gyermekeknél a halál elemi formái, a sírok, a nagyszülők ravatala jelenik meg és kisebb mértékben foglalkoztatja őket álmaikban az emberiség elpusztulása, a háborúval járó borzalmak és felelősség problémája. A középiskolásoknál is megtalálható természetesen az ilyen jellegű álm. (Pl. az egyik lány nagymamája ravataláról álmodik.) (7. sz. ábra.) A halál különböző neveit élik át álmaikban: vízbe fúlnak, gyilkosság áldozataivá lesznek, temetést látnak, halottakkal találkoznak, felakasztják őket, elvesztik édesanyjukat, édesapjukat. Ezekkel szemben sokkal jellemzőbbek a középiskolásoknál azok az álmok, amelyekben a háború rémképei tárulnak eléjük.

Izgalmas kémtörténet nyomán találkozott pl. egy II. osztályú fiú a halállal. Egy másik fiú attól retteg álmában, hogy megölik. „Egy erdős vidékre érkeztem. Versenybajtársaimat vagy 50–60 km-re hagyva gondoltam egyet és bementem az erdő sűrűjébe. Már alig láttam, amikor hangus „uff-uff” kiáltások ütötték meg fületem. Összerezcentem, az indiánok elfogtak. Egy karóhoz kötöttek. Ordítottak, rohángásztak. Rőzsét szedtek és körém rakták. Arra gondoltam, hogy elevenen megsütnek. Mikor egy kicsit megfogott a láng, eloltották. Ezután következett a skalpolás szörnyű művelete, rögtön felébredtem. A fejemet és a hajamat fogdosva sírni kezdtem.” (I. F. 205.)

A háborútól való félelem magasabb szintű ellenkezést, szembenállást vált ki a középiskolás tanulók álmaiban. Féltik a családtagjaikat, hogy elhurcolják szüleiket, testvéreiket, ha kitör a háború. Az új világháborúban el kell hagyniok a családot, lelövik a repülőgépeket, a foglyokat elfogják, kivégzik, borzalmas szenvedéseknek lesznek tanúi, a világháború borzalmait kísértik őket. A család együttes negatív élményeinek, elbeszéléseinek hatását olvashatjuk egy II. osztályos leány álmairól írott feljegyzéseiben. „Otthon a II. világháború borzalmairól beszélgettünk egy este. Elmesélték, hogyan bombázták Békéscsabát, hogyan menekültek az emberek. Ez engem nagyon foglalkoztatott. Éjszaka én is háborúval álmodtam, együtt menekültem a többiekkel.” (II. L. 115.) Máskor a háborús filmek vagy rádióadás nyomán kerülnek elő a háborúval kapcsolatos rémképek, kellemetlen asszociációk. „Ha este rádiót hallgatok és valami rossz háborús rádiójátékot sugároz, vagy sűrűn repülőgépek

zúgnak el a ház felett, gyakran álmodom a háborúval. Ez borzalmas rossz és nem tudok szabadulni a gondolattól, nem pihenem ki magam és reggel fejfájással ébredek. Hiába akarok másra gondolni, nem sikerül. Ilyenkor kénytelen vagyok felkelni, felcsavarni a villanyt és valami vidám könyvet vagy mesekönyvet olvasni.” (II. L. 188.) Vagy pl. „A háborús filmek megnézése után nem tudok nyugodtan aludni. Minden félórában felébredek és utána tovább ugyanarról álmodom. Van úgy, mikor másik éjszaka is tovább folytatódik az álmom.” (II. L. 192.)

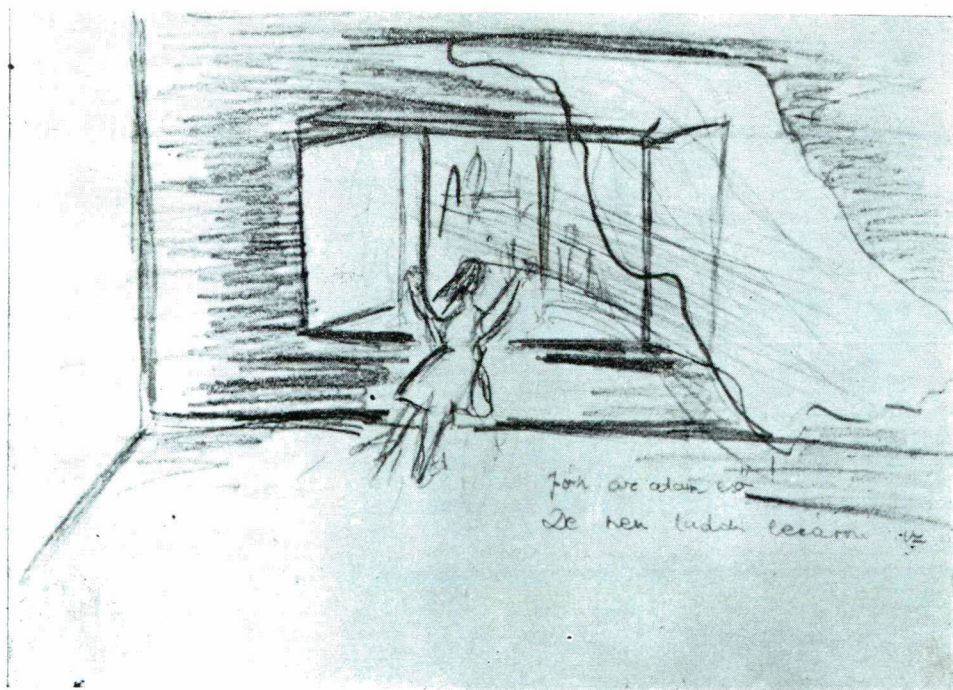
Önmagát állítja rajza középpontjába az az elsőosztályos leány is, aki még álmában is felemelt kézzel tiltakozik az eléje kerülő háborús borzalmakkal szemben. (8. sz. ábra.) A háború borzalmas, a föld meggyullad, nincs menekülés, az atom mindent elsöpör — vallják ezek az álmok. Álmában küzd az atomhamuval, befalazzák, elhurcolják a családot. Ehhez hasonló motívumok nagy számban jelentkeznek a gimnazisták tiltakozó jellegű álomtartalmaiban. Ennek a százaléka megdöbbenően magas. „Rettenes volt az az álom, küzdtem a robbantáskor keletkezett hamuval, de nem bírtam szabadulni tőle. Reggelre kimerülten ébredtem fel. Én még nem éltem át háborút, de az álmaimból következtetve borzalmas lehet. Bárcsak ne lenne több háború!” (III. L. 67.) Egy másik álom: „Nem szeretnék háborút. Ez is többször megjelenik előttem. Nagyon félek ilyenkor. Mindig elhurcolnak családunktól valakit, engem befalaznak vagy esetleg más módon kínoznak. Nem szeretném, ha ez megvalósulna.” (II. L. 1.) Az új világháború kitörését, a gyújtogatást, kivégzést, az atomeső borzalmait eleveníti meg álomképekben a két most következő idézet: „Azt álmodtam, hogy minden évben a katonák meg szokták támadni a kisebb falvakat, gyújtogatnak, és kivégzik az embereket. És amikor megláttam a katonákat, gyorsan átszaladtam a szomszédba, és ott bújtam el. Közben már minden ég és hazaszaladtam és látom édesanyámat az udvaron a földön feküdni és mellette a tolltartóm. Lángra lobbant a mamám, én kegyetlenül elkezdtem kiabálni. Ezt hallotta egy katona, odajött és megmentette a mamát. Sajnos a többire már nem emlékszem, mert fölébredtem.” (I. L. 111.) „Kitört a második világháború. E háborúban elfogtak a németek és főbelöttek, de mikor engem otthagytak, én csak lapítottam a földön. Amikor elmentek, én meg akartam szökní, azonban nem tudtam szaladni, mindig elestem. Amikor nagy nehezen átjutottam a front másik részére, akkor megint ki akartak végezni, de mégis megkegyelmeztek, nem lőttek agyon. Ekkor egy gépkocsira tettem és sebesültekkel lőszert szállítottam.” (I. F. 223.) Az új világháborúról, az atomesőről, az atombombáról emlékezik meg és rajzol két elsőosztályos tanuló. (9. sz. ábra.)

(10. sz. ábra.) Nyilvánvalóan látszik, hogy a gimnazista gyermekek, a középiskolás tanulók álmaiban ez a félelmet, szorongást jelentő mozzanat alapvető, hiszen egész jövőjük, sorsuk, létbiztonságuk veszélyeztettsége tükröződik benne.

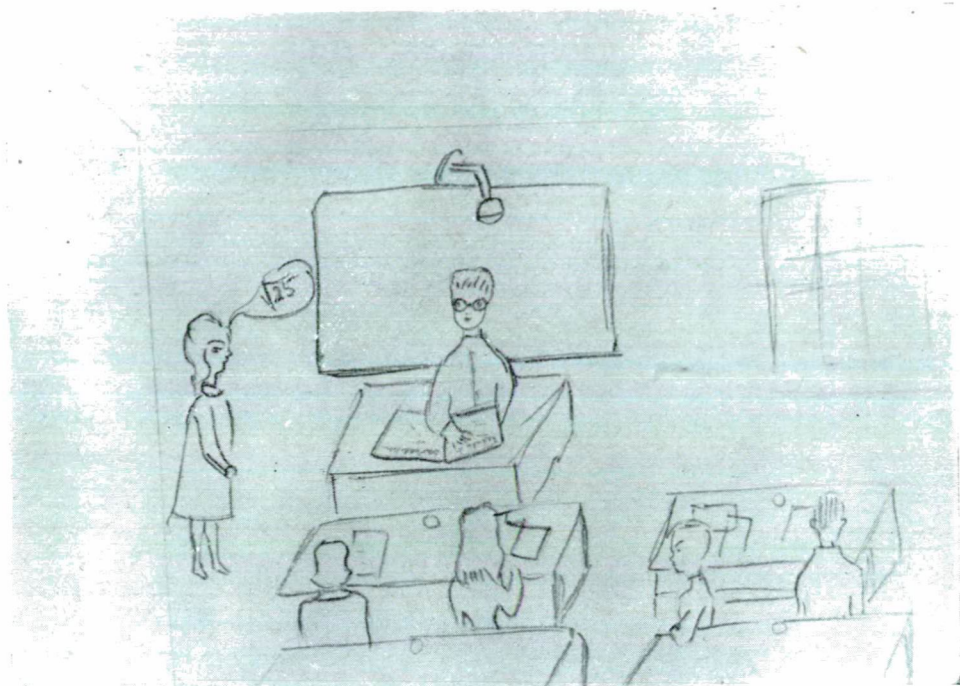
Egészen új színben jelentkezik az erkölcsi tartalom a középiskolások álmaiban. Mintegy „álmocenzúra” gyanánt állanak szemben álombeli élményeikkel és a végrehajtás előtt ellene szegülnek az erkölcsileg kifogásolható álom befejezésének. Az idetartozó iskolai álmokban határozottan felmerül a felelősség kérdése. Pl. nem tanulta meg a leckét és jogosan elmarasztalta a tanárnő. Ezeknek az erkölcsi tartalmát jól bizonyítja az a nyilatkozat, amely szerint álom hatására az egyik I. osztályos kislány elmaradt leckéjét éjszaka megcsinálta.



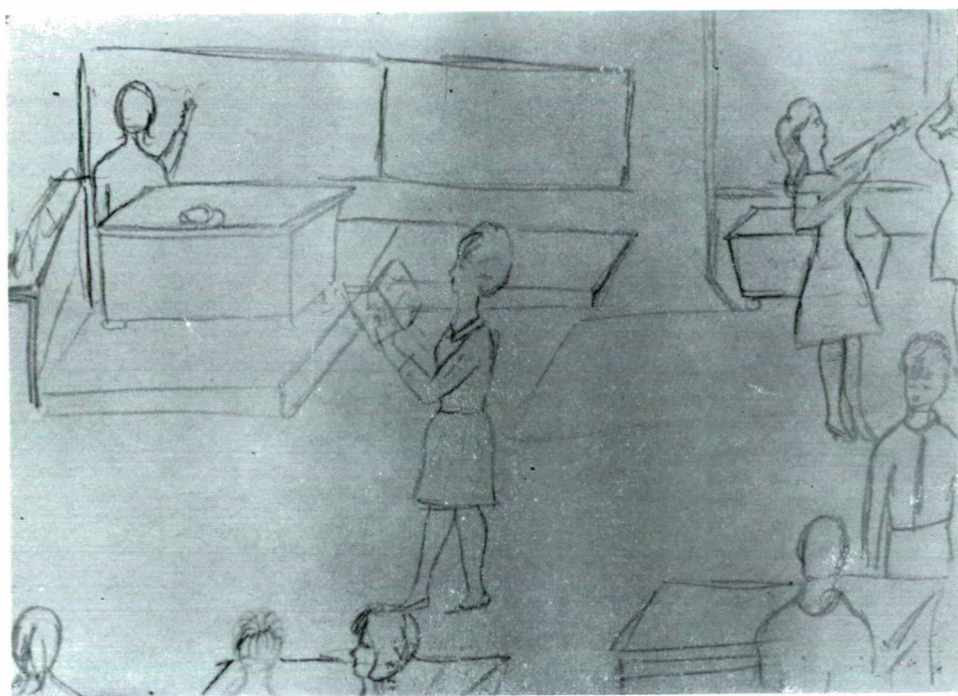
9. sz. ábra



10. sz. ábra



11. sz. ábra



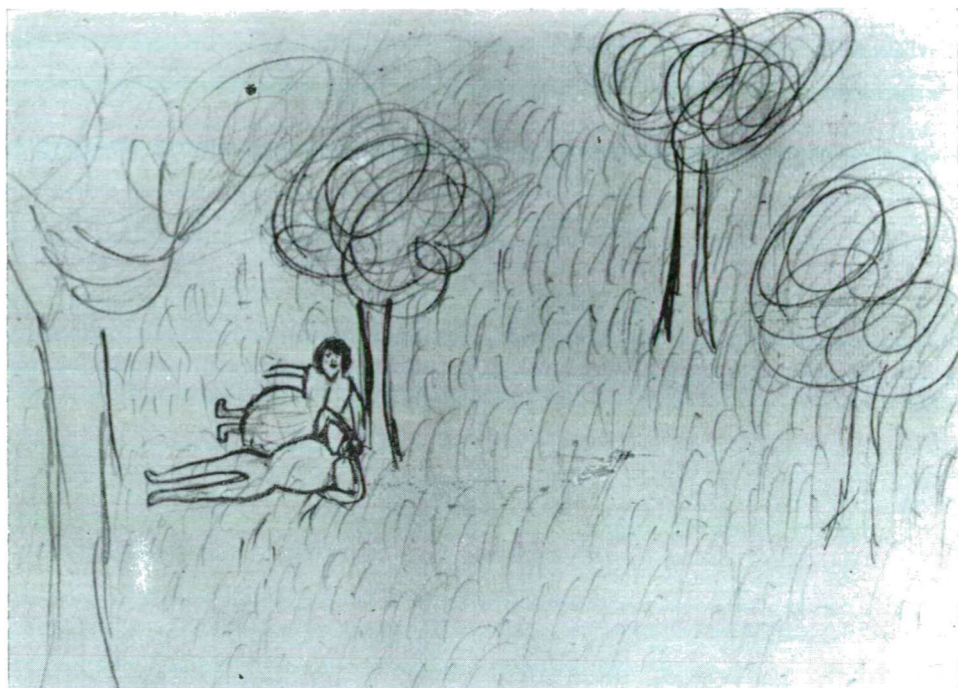
12. sz. ábra



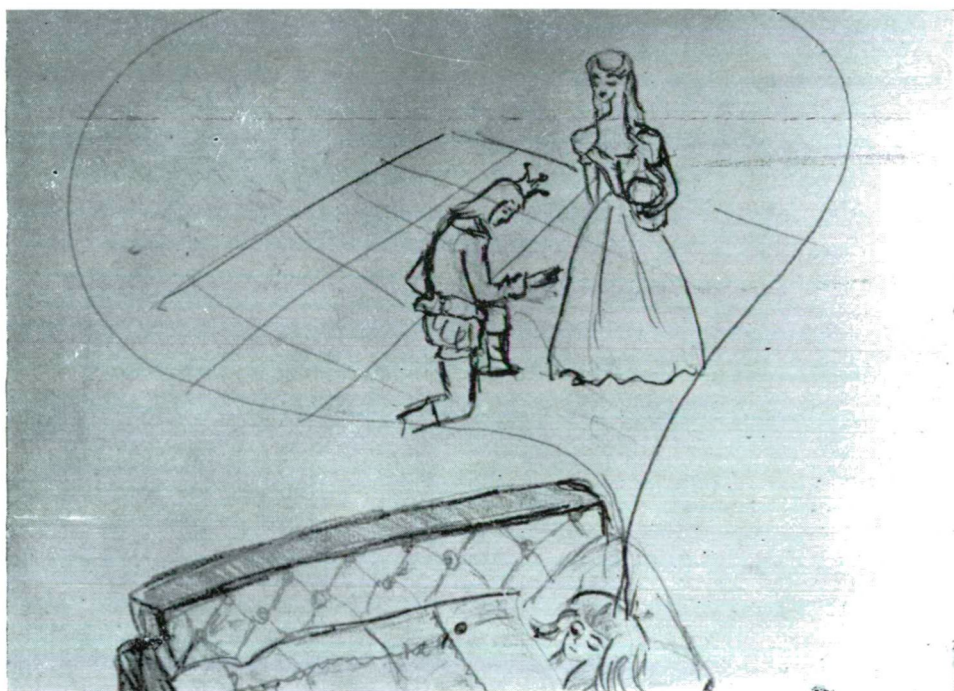
13. sz. ábra



14. sz. ábra



15. sz. ábra



16. sz. ábra

„Az álom hatása alatt egyszer azt álmodtam, hogy nem készítettem el rajzórára rajzomat, s egyest kaptam. Majd utána gyorsan kiugrottam ágyamból, s elkészítettem a rajzot.” (I. L. 115.) Majd egy másik: „Este nem egészen tanultam meg a leckét és olyan borzalmas álomom volt. A tanárno kihívott és hatalmas egyest írt be. Arra ébredtem, hogy valaki sír. Mikor teljesen felocsúdtam, akkor láttam, én sírtam. Bár ez elég korán volt, de felkeltem és hozzákezdtam tanulni.” (I. L. 78.) Az álom ilyenkor sokszor nem az elmúlt eseménnyel kapcsolatos, hanem a jövőbe irányul, vagyis az őt foglalkoztató felelősségtudatra vonatkozik. „Álmaimban gyakran van a holnapi nappal kapcsolatos álom. Ha nem készülök fel elég jól, akkor állandóan felrezenek az álmaimból kifolyólag.” (I. F. 169.) Az álom nevelő hatása mutatkozik meg egy másik I. osztályos leány álmában. „Éppen arról álmodtam, hogy felelé: van matematikából. A tanár úr a naplóból a nevemet szólította. Hirtelen össze-reztem. Kint a táblánál kivert a veríték és dadogni kezdtem. Erre a tanár helyre küldött egy egyessel, hogy következő órán újra jelentkezzek. A csengő berregő hangjától hirtelen felébredtem. Ekkor jutott eszembe, hogy az egészet csak álmodtam. És én megfogadtam, hogy ezentúl mindig elkészülök rendesen az órákra.” (I. L. 168.)

Meggondolkodtató, hogy milyen mértékben veszi igénybe az iskola a tanulókat. A tananyag sokszor érzelmi vonatkozásban is súlyosan foglalkoztatja a tanulókat. Az iskolai túlterheléssel bizonyára összefüggésben vannak az ilyen jellegű álmok: „A téli szünetben gyakran álmodtam az iskoláról. Álmomban a megoldatlan matematika példák gyötörtek és mikor felébredtem, jó érzés volt, hogy nem kell menni iskolába.” (IV. F. 14.)

A didaktogén álmokra jellemző az egyik I. osztályos leány álma. „Nemrégiben furcsa álomom volt. Rendesen megjelentem az iskolában, ott volt néhány osztálytársam is. Megkezdődött az óra, matematika. Csengettek. Ismét matematika és ez így ment tovább. Feleltem, dolgozatot írtunk, és ez többször megismétlődött. Az utolsó feleletem elégtelen lett. Erre felébredtem. Reggel aztán gondolkodtam a dolgon és rájöttem, nem is volt annyira véletlen az álomom. Ugyanis a matematika állandóan foglalkoztat. Ez az én mumustantárgyam.” (I. L. 117.) Az erkölcsi igazságérzet lázadása tükröződik egy III. osztályos leány álmában, aki vádolja tanárát, mert igazságtalan volt hozzá. „Nemrégén dolgozatot írtunk, és azt álmodtam, hogy egyes lett. Álmomban láttam a dolgozatomat, és a hibáimat, és álmomban tudtam, hogy jó a dolgozatom, mégis egyest kaptam rá. Álmomban mondtam a tanárnak, hogy igazságtalan.” (III. L. 40.)

Sajátos érzelmi szituációt él át álmában egy 16 éves leány, aki az öngyilkosság gondolatával foglalkozik, az osztályban elszenvedett negatív élmények hatására. „Ott állok az osztály előtt. Nevetnek rajtam, nini még az Edith is. Mindenki mutogat rám. Jaj nem bírom tovább! Olyan rossz érzés! Tanár néni jön felém. Valamit hoz a kezében. Hisz ez az ellenőrzőm. Biztos osztályfőnököt írt be. Ott jön a mamám meg a papám is. Milyen csúnyán néznek rám. Mind a kettő gyógyszeres csomagot tart a kezében. Kikapom a kezükből és megiszom mindet. Senki sem siet oda, hogy ne tegyem ezt. Nagyon rossz, érzem, hogy most már meg fogok halni. Úgy látszik, mindenki utál és örülnek, hogy megszabadulnak tőlem.” (II. L. 119.)

A gimnazista lányok nemcsak az iskoláról, a felelésről álmodnak, hanem az iskolával kapcsolatos felelősségtudat is kísérti őket. Pl. elkésik az iskolából,

megharagszik rá a tanárnő, a tanár igazságtalanul osztályozta, társai kiközösítették stb. Egy másik leány úgy érzi, hogy az osztálynapló kárörvendve vigyorog rá, mert nem készült, vagy nem ért időben az iskolába, mert későn kelt fel.

Egy ilyen mozgalmas és sokszor negatív érzellemmel színezett álmot tartalmat, iskolai szituációt fejez ki a két következő idézet: „Az osztálynapló, mintha kárörömmel vigyorogna rám. Észreveszem, hogy a napló egyik lapja lóg és éppen az én nevem van ráírva. Még a véletlen is ellenem játszik, hiszen így hamar észrevehető, hogy nincs jegyem és...! A napló természetesen kinyílik. Felszólítanak. Én nem akarom elhinni, hogy éppen én felelek, aki mindig készül, csak erre az órára nem. Elsötétedik minden előttem, semmit nem tudok. A lányok hiába súgnak, nem megy, semmit nem értek az egészből, pedig én értem a sűgást a legjobban. Már látom előre, hogyan vésik a talpas egyest, amikor megszólal a csengő. A tanár megkegyelmezett. Óriási kő esett le a szívemről. Még mindig csengetnek, felébredek. Oh, hiszen ez csupán egy borzasztó álom.” (IV. L. 37.) (11. sz. ábra.) „Mióta a gimnáziumba járok, legtöbbször az osztállyal kapcsolatban álmodok. Egyik éjjel a következőket álmodtam: Édesanyám későn keltett fel és én nagyon féltem, hogy lekésem a vonatot. Siettem ki az állomásra és nagyon meglepődtem, mert sötét volt még, de egy vonat már bent volt az állomáson. Nem tudtam mit tegyek, beszálljak-e vagy ne? Ugyanis azt mondta az állomásfőnök, hogy a vonat Békéscsabára és Orosházára is indul. Végül nem tudom hogyan, de eljutottam az iskolába. Itt senki sem szólt hozzám és nagyon fájt ez. Mindenki mérges volt rám és arrébb löktek mindenűnen. Nagyon furcsa volt az, hogy édesanyám hangját hallottam és azt mondta: „ne félj kislányom, ez csak álom.” (I. L. 102.) (12. sz. ábra.) Az érettségi minden vonatkozásával felmerűlt ezekben az álmokban.

A motívumok utolsó csoportja jellegzetesen a középiskolai tanulók álmaira vonatkozik. Ezeknek magasabb szintű erkölcsi tartalma nyilvánvaló. Vádolják magukat, hogy lekésték a vonatot, nem tudtak időben eljutni az iskolába, vagy valami rosszat csináltak erkölcsi vonatkozásban, nemi téren. Nem végezték el a feladatukat és ezért „a nagy számok meg akarták ölni”. Gyötrődtek álmukban, hogy nem sikerűl nekik semmi az életűkben. Töprengnek, hogy tudnak-e megfelelő munkát végezni. Az engedély nélküli távozás, a felelősség elől való menekűlés, épp úgy szerepel álmaikban, mint a gyötrődés amiatt, hogy kinevetik őket. A lopás, betörés, és az erkölcsi rend elleni vétésűg sűrűű jelentkezik ezekben az álmokban.

Az erkölcsi értékrend elleni bűntett marcangolja álmában azt a tanulót, aki az álom során betört a kirakatba és ennek következtében a kutya rá akart rohanni, hogy levegye róla az ellopott szép karórát. „Ahogy járkálok, a kirakatban meglátok egy szép karórát, ezt valahogy fölcsatolom a kezemre, de mikor menni akartam ki, sehol se találtam azt a részt, ahol bejöttem. Mikor azután valahogy kijutottam, láttam vagy öt kutyát, meg akartak engem harapni. Szaladni akartam, de mindig egy helyben álltam, s a kutyák pedig mindig közelebb értek. Mikor már teljesen odaértek, akkor meg akartam rűgni, de hiába érte el a lábam a kutyát, csak jött felém és akkor hirtelen eltűnt négy és egy nagy fekete lompos kutya jött és egyenesen a kezemhez ugrott, hogy levegye az órát a kezemről. Én odakaptam, de már késő volt, elvitte.” (I. F.

221.) Egy másik fiú arról számol be, (II. F. 153.), hogy éjszaka a sógora motorját akarta kilopni a garázsból, de mikor ez sikerült volna, felébredt.

Az élet értelméről, a magányról való töprengés és gond mint filozófikus jellegű álomtartalom jelenik meg sajátos formában egy III. osztályos fiú rajzában és írásában. A magány a pusztulással, a halál gondolata a háborúval függ össze ebben a sajátosan bölcséleti jellegű álomtartalomban. „Amerre a szem ellátott, mindenütt egyhangúság, sehol egy magaslat, vagy egy domb, ahová felemelkedhet az ember. És az élet mily szomorú... Sehol egy teremtet lélek, akivel szót válthat az ember, csak a magány, a legszörnyűbb a világon, csak az maradt a társam. Éreztem, ha elcsitul is a vihar, én már nem leszek boldog soha.” Ezek a negatív motívumcsoportok tehát sokkal magasabb síkon, az egyénnek a társadalomban elfoglalt felelősségének, erkölcsi állásfoglalásának vetületeképpen jelennek meg az egyes álomtartalmakban.

A pozitív motívumcsoportok sorában fejlődési szempontból legjobban hasonlítanak a korábbi korosztályokhoz a mesemotívumok. Boszorkányok, tündérek, törpék szerepelnek, mintegy a régebbi időkben maradó reminiscenciák, emlékek gyanánt. Ezért magasabb szintűek azok a mesemotívumok, amelyek primitív és konkrét tárgyakra vonatkoznak. Jutalomról álmodnak, lottótálatláról. Pl.: „Egyszer álmomban vettem egy lottószelvényt, melyet kitöltöttem. Szorongva vártam az eredményt, mely nagyon érdekes volt, mert ötös találatot nyertem. Ezt a pénzt egy szép villára fordítottam, és vettem még egy Trabant autót. A lakásomat berendeztem egyszerűen, de szépen. Első vasárnap itt éltem.” (II. F. 45.) Máskor arról számolnak be, hogy pénzt találtak, csomagot kaptak, csokoládét ettek, kedvenc ételükhöz jutottak hozzá. Jelentős százalékban álmodnak autóról, motorról. A vidéki gyermekek álmukban otthon vannak szüleiknél.

Az iskolával kapcsolatos vágyálom, hogy elmarad egy nehéz óra. Jellemzők ebben a csoportban a ruhára vonatkozó álmok. Szép ruhát kaptak, pulóvert, jól felöltözködtek. „Szebbnél-szebb pulóvert mutattak, nem tudtam eldönteni, hogy melyiket válasszam. A pult alól elővett az elárúsító egy gyönyörű tiszta gyapjú fekete-fehér norvég mintásat.” (I. F. 134.) (13. sz. ábra.)

Egyik fiú (III. F. 186.) rajzában egy „választás”-sal találkozunk, vagy egy autóhoz szeretne hozzájutni álmában, vagy pedig „egy nőt szerezni.” (14. ábra.)

A vágyálmok sorában sajátos formában jelenik meg ebben a korban a társkeresés, a másik nem iránti vonzalom. Az egyszerű társkeresés mellett megtaláljuk már a kifejezetten szexuális vonatkozású álomtartalmakat is.

A következő motívumcsoportban kétségtelenül fellelhető a fiatalember vágyódása, egyben azonban a negatív mozzanat, kisebbségi érzés, vagy egyenesen az erőbe vetett bizalom hiánya is megmutatkozik. A társkeresés a másik nem iránti vonzalom tekintetében olyan motívumcsoportok is megjelennek, mint pl. „kevesen értenek meg”, „szerelmes vagyok és nem viszonzózzák érzelmemet”, „haragusznak rám”, „elhagynak”, „megcsálnak”. Ebben a társkeresésben van egyfajta kíváncsiság is. Jellegzetesen fejezte ki ezt egy I. osztályos fiú, aki álmában hárembe került s a „vetélytársaknál” különbnek érezte magát. A társkeresés néha a romantikus kirándulással függ össze; a szórakozás, közös kirándulás élménye vezette pl. azt a kislányt, aki egy szerelmes film hatására önmagát képzelte bele a hősnő szerepébe. „Ha szerelmes filmet látok, nagy hatással van rám. Mindig azt álmodom, hogy én vagyok az, akibe szerel-

mes volt az illető." Egy I. osztályos fiú így ír álmáról: „Én újabban legtöbbször arról álmodom, hogy letettem a motorvizsgát és motorozom a Nagy Ő-vel. Az az érdekes, hogy soha nem szaladok semminek neki.” (I. F. 1.) Hasonló szituációt ábrázol az egyik I. osztályos fiú. (15. sz. ábra.) Érdekes ennek a rajznak a szóbeli kifejtése is. „Álmomban egy gyönyörű virágos ligetben találtam magam. Olyan levegő volt, amilyen a képzeletben sem létezik. Lefeküdtem az egyik fa tövébe és azt álmodtam, hogy egy oroszán a fejemet nyalogatta. Nagyon megrémültem és el akartam rohanni. Ijedtemben fölébredtem és nem mertem kinyitni a szemem, s magamban nagy örömmel mondtam: jaj de jó, hogy csak álmodtam. Amint kinyitom a szemem, látom, hogy egy leány ül mellettem. Bemutatkoztunk egymásnak. Ő elmondta, hogy nem messzire van egy szórakozóhely. Beleegyeztem, hogy elmegyünk oda. Amint odaértünk, látom, hogy nagyon sok fiú és lány van egy csoportban, s valami virágkoszorút fonnak. Mi is szedtünk különböző virágokat és fonnunk egy gyönyörű koszorút. Amikor készen lettünk, két nagyobb fiú négy szelíd oroszánt vezetett elő. Az a kislány, akivel odamentem, megnyugtatót: ne félj, te buta, ezek nem is morognak az emberre, olyan szelídek.” (I. F. 225.) Minden belemagyarázás nélkül tipikus álomtartalommal találkozunk: a bátoratlan és félszeg kamaszfiú tart a leány esetleges férfi ismerőseitől. Az álmombeli herceg megjelenését rajzolta le egy III. osztályos leány. (16. sz. ábra.)

Ezekben az álmokban egy különös „cenzúra”, „örkődési pont” működése is fellelhető. Az egyik gyermek azt álmodta, hogy kirándultak és iszogattak, megjelent az osztályfőnök is. „Szép nyári vasárnap volt, egy nagy erdőben voltunk fiúkkal, s egy örült nagy medve közeledett felénk, mindenki megijedt, rémülten szaladt jobbra-balra, sőt egyesek fára is másztak. Csak mi ketten maradtunk ott a közelben egy fa mögött, s lestük a hatalmas jószágot. Az megszólalt, és emberi hangon mondta, ne féljeteik gyermekek. Uram Jézus, ő volt az osztályfőnök. Azután a következő órákon együtt játszottunk Tell Vilmost. Miután elfáradtunk, úgy döntöttünk, hogy elmegyünk az erdőben levő turistaházba egy kevés szeszes italért. Jóízűen iszogattunk az osztályfőnökkel, s beszélgettünk a női nemről. Sajnos tovább folytatni nem tudom, mert mikor belépett egy nagyon csinos nő, csengett az óra.” (I. F. 212.)

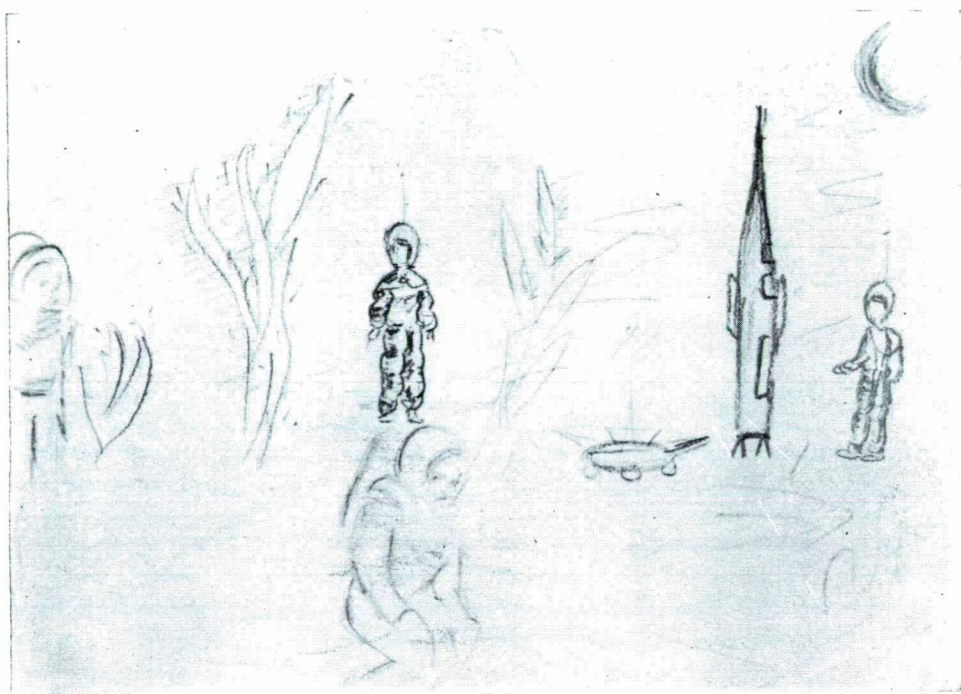
A kifejezetten szexuális álom is megtalálható náluk a szórakozásnak, a táncnak különböző formáival. A szórakozás igénye sajátos rajzban jelentkezik egy II. osztályos leány rajzában. (17. sz. ábra.) Kifejezetten szexuális jellegű álmáról számolt be egy III. osztályos fiú. (18. sz. ábra.) Vágyálmában „a pénz, a kalandok és a nők” tűnnek elő. A romantikus utazás, kirándulás és kalandvágy motívumainak előfordulása igen magas. A gimnazisták álmaiban gyakran fordul elő, hogy ismeretlen, szép helyre kerülnek, ahol horgásznak, fürödnek, máskor pedig vitorlázson utaznak, vagy egyenesen repülőgépen szállnak. Többen arról álmodnak, hogy lakatlan helyre vetődnek, ahol egyedül rendezik be életüket. Nagy jégtáblákon siklanak, vagy Afrikában járnak, esetleg űrpilótaként felszállnak a magasba. Jellemző erre egy I. o. fiúnak álomtartalma: „Az egyik este azt álmodtam, hogy bolygóközi utazásra indult az osztályom. Ez igen érdekesnek ígérkezett. Az indulás előtt beöltöztünk különleges ruhánkba. Egy nagy rakétába szálltunk be. Nagy nehezen elhelyezkedtünk, ami egy ilyen osztálynál nem is olyan könnyű. Az indulás után fellepett a súlytalanság. Ennek igen sokan örültek és fel — le lebegtek a levegőben. A tanár úr nem tudott senkit beírni, mert nem fogott a tolla. Az erős dohár-



17. sz. ábra



18. sz. ábra



19. sz. ábra



20. sz. ábra



21. sz. ábra

nyosok igen szenvedtek, mert az úrhajóban nem lehetett dohányozni... Az útunk vége felé összeütköztünk egy nagy meteorral és én felébredtem.” (I. F. 191.) Hasonló helyzetet ír le és ábrázol egy II. osztályos kisleány (19. sz. *ábra*) „Láttam magam egy egészen különös úrruhában, érdekes környezetben. ... Minden valami misztikus kék árnyalatban látszott. Furcsán éreztem magam.” (II. L. 113.)

Jellegzetes formában különül el az egyik ismeretlen, romantikus helyet kereső leánynak és egy fiúnak álomtartalma. A leány álmában egy csendes, romantikus, kiegyensúlyozott harmonikus vágytartalmat találunk. „Egyszer álmomban kirándultam az erdőbe, ismeretlen helyen hegyet is másztam, sétáltunk és az erdőben a lánytársaimmal egy tavat találtunk, gyönyörű tavirózsákat és hattyúkat láttunk. Minden szép volt, tavasz volt.” (III. L. 45.) A következő idézet a fiú vágyálmát mutatja be, a küzdés, saját erejébe vetett hit romantikáját. „Úgy éreztem, hogy én vagyok a legboldogabb, távol valahol egy egzotikus erdőben jártam. Valami tarka-barka szörme borította testem. Ha állatokkal találkoztam, nem bántottak, hanem szeretettel vetek körül, kivéve a tigrist. Kedvenc állatom a kígyó volt, mert ő megvédett minden gonosszal szemben. Sokszor — menekülés közben — úgy éreztem, hogy nem tudok elmenekülni, s a legkritikusabb pillanatban testem szinte súlytalan lett és én egyre magasabbra szálltam. Oly kellemes érzés volt számomra repülni és magasról belátni mindent. Leestem és keserű szájjal ébredtem föl, látván magam körül az unalmas, rideg valóságot.” (IV. F. 23.)

A 17–18 évesek álmaira általánosan jellemző az erőpróba. Ahogyan a kirándulásban, új tájak felkeresésében, utazásban erőpróbát találhatunk, úgy a közvetlen sportban, versenyben is megtalálható ez a motívumcsoport. Mérközösen vesznek részt, különös sportágakban győznek, eredményesen ugor-nak le a repülőgépből ejtőernyővel, bajnokságot nyernek, vagy rádióadót építenek, megbirkóznak vadállatokkal, győznek a rablótámadókkal szemben. Igen magas százalék álmodik a repülésről, hogy mint pilóta eredményes bravúrokat hajt végre fent a levegőben.

Ezek az erőpróbák sokszor a választott hivatással függenek össze. Az egyik tizenöt éves gyermek pl. a közösség javára akar nagy tettet véghezvinni. (I. F. 36.) Egy I. osztályos leány azt álmodja, hogy karmester volt. „Egyszer egy koncerten én voltam a karmester, s kedvenc darabomat, Liszt II. Magyar Rapszodiáját vezényeltem. Nagyon jól ismerem ezt a zeneművet, hangjegyről-hangjegyre ugyanaz volt az álombeli rapszódia, mint az eredeti. Álmomban már sok olyan dolgot megcsináltam, amire életben nem vagyok képes.” (I. L. 83.) Egy másik fiú álmában viaskodik és győz a német fasisztákkal szemben, s hősként ünneplik. „Mikor végre elszenderedtem, azt álmodtam, hogy háborúban vagyunk és barátaimmal partizánnak álltunk be. A falunkat is meegtámadták a németek és a védőőrséget megfutamították, hatalmas géppuskaropogás és gránátrobbanás közepette. Ezután bevonultak a faluba és szedték össze a gyermekeket, öregeket, felnőtteket, hogy amikor sokat összeszedtek, kivégezzék őket. Már éppen a mi utcánkba jöttek be, amikor kerítésekén mászva és hason csúszva elértünk odáig. Borzasztó volt látni a nagy vértócsákat és ismerősök holttesteit. A németeket sikerült hátbatámadni és hatalmas csatát vívtunk velük. Szerencsére mindenkinek jó búvóhelye volt és így a németek golyója senkit sem ölt meg. A mieink azonban annál többet.

A németek közül egy sem menekült meg. Az ijedtségtől vacogó emberek nagy örömjongással fogadtak bennünket, a megmentőiket.” (I. F. 216.)

Több fiú álmodik arról, hogy a sportban, különösen a futballban komoly eredményt ért el. Pl.: „Az álom így történt: futballoztunk. Nekem ment a legjobban. Egy erős lövés után a labda a levegőben magasan lebegett. Majd zuhanni kezdett. Egy akácfára felakadt. Nagy riadalom támadt. Csak én voltam nyugodt. Azt a tanácsot adtam, hogy fújjuk le a labdát. Neki is álltunk. De a labda nem mozdult. Én nekiszaladtam és szinte repülve felugrottam a labdát tartó fáig. Elkaptam az ágat. Az ág hirtelen recsent és eltört, én meg zuhantam lefelé. De hirtelen megnyílt alattam a föld és egy tóba estem. A tóból kismászva eltűnt a víz. Tovább játszottunk. Én védtem. Nem tudtak gólt rúgni a társaim nekem. Hirtelen esni kezdett az eső, hamarosan bőrig áztak a haverok. Csak én meg a föld nem volt vizes.” (I. F. 213.) Egy másik: „Azt álmodtam, hogy a falu csapatában a nézőközönség előtt nagy sikert arattam. Nem tudtam a labdát sohasem az egyik lábamról áttenni a másikra. Ezt álmomban szépen sokszor megcsináltam.” (I. F. 26.)

Az egyik III. osztályos fiú álmában motort konstruált. „Este általában mindig egy olyan motorról álmodom, amit teljesen én csináltam és nincs párja az egész országban. Mindenki megnézi, mikor megállok vele. Olyan gyorsan szeretek vele hajtani, hogy olyan gyorsan nem szoktak közönséges motorral menni. Mindig bravúroskodom vele. Nagy versenyekre megyek, ahol persze vagy megnyerem a versenyt, vagy nagyon elesem a motorral, úgy, hogy az nagy javításra szorul. Általában, ha nincs verseny, egy kislánnyal megyünk el motorozni.” (III. F. 75.) Igen jellemző egy harmadik osztályos fiú álma, aki már a felelősségérzet, magasabbrendű erkölcsi életforma kontroll hatásáról tanúskodik álmai kapcsán. „Mai napjaimat tekintve már a jövőbelátás és az életem további haladása, a családos élet megalapozása és nem utolsósorban az iránt a leány iránt érzett vonzalom (lehet ez kölcsönös is) volt a téma, akiről úgy gondoltam, hogy szeretni tudnék. Annak a faliúsnak a letépése, amelyen az én rossz tulajdonságom van feltüntetve és menekülés a felelősségre vonás elől.” (III. F. 87.)

Ebben az életszakaszban igen sok álom foglalkozik az életpályával; az önállósodás és tökéletesedés igénye mutatkozik meg ezekben az álmokban. A reális pályaválasztással foglalkozó realiztikus álmok mellett még mindig megtalálhatók a romantikus pilóta-, vagy űrhajós-álmokképek is. Nagyon sokszor előfordulnak azonban olyan esetek, mikor az álmodó közvetlenül jövőjéről, továbbtanulásáról álmodik. Érthető módon megmutatkozik ez az érettségi előtt álló tanulóknál. A legkülönbözőbb foglalkozási ágakról számolnak be a tanulók álmukban.

Legjellegzetesebb a leánytanulóknál az az álmotartalom, amelynek során beszámolnak a pedagógus hivatással járó örömeikről: gyermekekkel foglalkoznak, tanítják őket. Az egyik IV. osztályos leány pl. így írja le álmát: „Csodálatosan szép tájon a szabadban ülünk, én és a gyermekek, akiket tanítok. A fákon száz meg száz madár dala szólt, a kis tarka pillangók körülrepdösték a kisleányok és kisfiúk bájos arcocskáját. Az álmombeli kisfiúk és kisleányok nem voltak rosszak, szemtelenek, hanem szelídek és odaadóan figyeltek rám. Előző délután arról álmodoztam édesanyámmal, milyen jó lenne, ha felvennének a tanítóképzőbe. Valószínű ezért is álmodtam ilyet.” (20. sz. *áb.*) Egy másik kisleány álmában a gyermekorvosi feladatok szépsége tűnik fel. (21. sz. *áb.*)

Érdekesen fogalmazza meg ezt a pubertás korra jellemző önismerettel, problémalátással egy I. osztályos leány. „Az én álmaim általában mindig a választott pályával kapcsolatosak. Elképzelem magam azon az úton, amelyen szeretném elérni a kitűzött célokat. Álmomban erős vagyok. Sokszor egy műtéten veszek részt, vagy gyógyszerekkel kísérletezem. Ezen álmaim jelen pillanatban nem vezetnek a megvalósuláshoz, mert a pubertás korom következtében sokszor ingadozó vagyok az akaraterő tekintetében.” (I. L. 103.)

A serdülőkor táján természetesen találkozunk az erőbe vetett bizalom álmaival is. Ezek a motívumok jellegzetesen tanúsítják az erejét kibontakoztatni akaró fiatalember jövőbe vetett hitét. Pl. „álomban erős vagyok”, „nagy zenekarban játszom”, „angolul beszélek”, „emberek vezetője vagyok”, „győzők a mérkőzéseken, motorvizsgán”, „filmekben főszerepet játszok”, „regényhős vagyok”, „filmdarabot írok”, „nagy ember vagyok”, „művész vagyok”. Az egyik I. osztályos fiú álmaiban a jövő és az emberiség fejlődésének kérdése jelenik meg. „Én általában a jövőről szoktam álmodozni. Pl. mi lesz néhány száz év múlva. A technika és a tudomány óriási léptekben fejlődik. Hasznosítják a magfúziót, automatizálnák. Az űrben óriásrakéták közel fénysebességgel szállgálnak céljaik felé. Földünk tudósai felveszik a kapcsolatot más nem földi homo sapiensekkel.

A középiskolások álmai tehát sajátos módon különülnek el az általános iskolás korú gyermekek álmaitól. Az erőbe vetett bizalom és a jövő problémáinak megjelenése egyre nagyobb teret nyer ezekben az álmokban. A régi álmotartalmak konkrét, apró, realisztikus jellegétől egyre jobban elszakadnak. A problematizáló, moralizáló álmotartalmakban a jövő romantikája, a pályaválasztás, a továbbtanulás, a társválasztás igénye is egyre nagyobb szerephez jut.

TÁJÉKOZTATÓ IRODALOM

- BAUMANN RUDOLF, *Physiologie des Schlafes und Klinik der Schlaftherapie*. Berlin, 1953. 227.
- GATES, JERSILD, McCONNEL, CHALMANN, *Educational Psychology*. Washington, 1942.
- GERÉB GYÖRGY—BÁCSKAI JÓZSEFNÉ, Complex-munka szükségessége a gyermekek neurológiai és pszichológiai gondozásában. *Orvosi Hetilap* 29. 1958. 977—81.
- GERÉB GYÖRGY—SZABÓ ZOLTÁN, Eljárásmód a félelem motívumainak lélektani vizsgálatára különböző korú általános iskolai tanulóknál. *Szegedi Pedagógiai Főisk. Évk.* 1962. 169—81.
- GERÉB GYÖRGY—SZABÓ ZOLTÁN, Az álmok élménytartalmának lélektani elemzése ált. iskolai tanulóknál. *Szegedi Tanárképző Főisk. Tud. Közl.* 1963. 249—79.
- GERÉB GYÖRGY—SZABÓ ZOLTÁN, Ein Verfahren zur psychologischen Untersuchung der Motive der Angst bei Elementarschülern verschiedenen Alters. *Praxis der Kinderpsychologie und Kinderpsychiatrie*, Göttingen, 1963. 146.
- GERÉB GYÖRGY—SZABÓ ZOLTÁN, A félelem motívumainak lélektani vizsgálata középiskolai tanulóknál. 1964. *Szegedi Tanárképző Főisk. Tud. Közl.* 1964. 285—308.
- JAKOBSZON P. M., *Az érzelmek pszichológiája*. Budapest, 1962. 418.
- LIEBERMANN LUCY, *Pavor nocturnus*. *Gyermekegyógyászat* 1957.
- LJUBLINSKAJA, A. A., *Die psychische Entwicklung des Kindes*. Berlin 1961. 626.
- MIKÓ ESZTER, A gyermek félelmei. *Lélekt. Tanulm.* IV. 1940. 73—8.
- NAGY LÁSZLÓ, A háború és a gyermek lelke. *Magyar Gyermektanulmányi Társaság Budapest, 1916.*
- NOWOGOROTZKI TADEUSZ, *Fejlődéslélektan*, 1961. 182.
- PŘIHODA VACLAV, *Bevezetés a pedagógiai pszichológiába*. Bp. 1960. 390.
- RUBINSTEIN S. L., *Grundlagen der Allgemeinen Psychologie*. Berlin, 1958.
- TRAMER MORITZ, *Pavor sceleris*. *Z. Kinderpsychiatrie*, 26. 1959. 129—40.
- WALLON Henri, *A gyermek lelki fejlődése*. Budapest, 1958. 171.

СОМНЕНИЯ И НАДЕЖДЫ В СНОВИДЕНИЯХ У УЧЕНИКОВ СРЕДНИХ ШКОЛ

Д. Гереб—З. Сабо

Авторы с 1959 года занимаются анализом эмоциональной жизни, содержания переживаний, сновидений детей разного возраста. В уже опубликованных статьях авторы со своим методом анализировали страхи и сновидения у учеников восьмилетней и средней школ. Подопытные лица писали сочинения на данную тему и делали к ним рисунки. На основе наличия процентов некоторых мотивов так же, как и данных по содержанию исследовались связи психологии развития, в области исследования эмоциональной жизни.

В настоящей работе авторы анализировали данные 828 учеников (508 мальчиков и 320 девочек). Они учитывали следующие группы мотивов:

Группы отрицательных мотивов: (Притесняющие сновидения у учеников средних школ)

1. Конкретные предметы. 2. Страх перед стихийным бедствием, явлением природы. 3. Формы галлюцинаций. 4. Страх перед провалом на экзаменах. 5. Появление мотива болезни в сновидении. 6. Страх перед гибелью, как содержание сновидения: а) страх перед полной гибелью и войной, б) смерть, как содержание сновидения. 7. Сознание задачи и борьба совести в сновидении: а) школа, б) другие этические проблемы.

Группы положительных мотивов: (Желания и замыслы в сновидениях у учеников средних школ) 1. Сказочные мотивы. 2. Исполнение примитивных конкретных желаний. 3. Влечение к другому полу (искание партнера). 4. Путешествие, экскурсия, жажда романтических приключений в свете мотивов. 5. Проба сил: а) Требование самостоятельности, б) и усовершенствования.

Авторы устанавливали, что ход психологии развития характеризуется все более сложным и отвлеченным содержанием.

ZWEIFEL UND HOFFNUNGEN IN DEN TRAUMEN VON MITTELSCHÜLERN

Von

G. GERÉB und Z. SZABÓ

Die Verfasser beschäftigen sich seit 1959 mit der Analyse des Gefühlslebens, der Erlebnisinhalte, der Träume von Kindern verschiedenen Alters. In vorhergehenden Veröffentlichungen wurden die Furchtmotive, sowie die Träume von Grund- und Mittelschülern mit der Methode der Verfasser analysiert. Die untersuchten Personen hatten über das gegebene Thema einen Aufsatz zu schreiben und zugleich eine Zeichnung zu verfertigen. Auf Grund der prozentuellen Häufigkeit der einzelnen Motive auf den Inhalt bezüglichen Angaben wurden entwicklungspsychologische Zusammenhänge auf dem Gebiete der Untersuchung des Gefühlslebens gesucht.

In gegenwärtiger Arbeit sind die Daten von 828 Schülern (508 Knaben und 320 Mädchen) verarbeitet. Es wurden folgende Motivgruppen unterschieden:

Negative Motivgruppen. (Angsträume von Mittelschülern) 1. Angst vor konkreten Gegenständen. 2. Angst vor Elementarkatastrophen und vor Naturkräften. 3. Halluzinative Formen. 4. Furcht vor dem Durchfallen. 5. Erscheinen des Krankheitsmotivs im Traume. 6. Furcht vor Vernichtung als Traumgehalt: а) Furcht vor totaler Vernichtung, vor dem Krieg, б) der Tod als Traumgehalt. 7. Erscheinen des Bewusstseins einer Aufgabe, des Wissenskampfes im Traume: а) Schulprobleme, б) andere ethische Probleme.

Positive Motivgruppen. (Erscheinen von Wünschen und Plänen in den Träumen von Mittelschülern) 1. Märchenmotive. 2. Erfüllung primitiver konkreter Wünsche. 3. Zuneigung zum anderen Geschlecht (Suche nach einem Gefährten). 4. Reisen, Ausflüge, romantische Abenteuerlust im Spiegel der Träume. 5. Kraftproben: а) Anspruch auf Vervollständigung, б) auf Vervollkommenung.

Verfasser gelangen zu dem Ergebnis, dass der entwicklungspsychologische Vorgang durch immer kompliziertere und abstraktere Traumgehalte charakterisiert wird.